

Christian IV Redivivus

Et omrids af Christian IV-litteraturen i 1988

Af Knud J. V. Jespersen

Christian IV og jubilæumsåret

I de fleste landes regentrækker kan man finde eksempler på monarker, hvis skæbne i helt usædvanlig grad har formået at appellere til selv en fjern eftertids fantasi og forestillingsevne. Det gælder en skikkelse som Henrik VIII af England, hvis blodrige figur kendes af de fleste. Det gælder i Frankrig Ludvig XIV, hvis pompøse barokstil har sat sig dybe spor, og hans senere efterfølger Napoleon I, hvis skæbne blev tæt sammenvævet med Frankrigs. Det gælder i Tyskland Frederik den Store, hvis værker og historie efter sigende var nazispidsernes yndlingslektüre. Det gælder videre Peter den Store af Rusland, som åbnede det store land mod vest, og det gælder i Sverige grundlæggeren af den svenske stormagt Gustav II Adolf og hans senere efterfølger Karl XII, heltekongen, som kom til at præsidere over samme stormagts sammenbrud.

Fælles for disse skikkelser er, at de alle i usædvanlig grad kunne identificeres med det land og det folk, som de regerede over, eller også at deres livsløb bød på en usædvanlig kærlighedshistorie, som kunne appellere til eftertidens fantasi, fordi den var grotesk eller måske tragisk. Det er videre et fælles træk, at disse monarker som regel besad en udpræget evne til at sætte sig selv i scene overfor omverdenen.

Den eneste monark i den danske kongerække, som kan opvise sådanne karakteristika, er faktisk Christian IV. Uanset al senere mytologi er det en kendsgerning, at der eksisterede en mærkelig overensstemmelse mellem hans personlige livsbane og Danmarks skæbne. Tiden indtil Kejserkrigen var generelt set en opgangstid for Danmark og tillige en lykkelig tid for Christian IV selv. Kærlighedsslottet Rosenborg dannede den eventyrlige ramme om et lykkeligt og blomstrende kongeligt familieliv, som syntes urørligt i sin idyl. Den danske indtræden i den tyske krig kom imidlertid til at betegne et vendepunkt. Fra da af begyndte Danmarks store nedtur, som i løbet af få årtier udviklede sig til en desperat kamp for overlevelse i

skyggen af den nye svenske stormagt. På nøjagtig samme tidspunkt begyndte ulykkerne at vælte ind over kongens private liv. Faldet ved Hameln, opløsningen af forholdet til Kirsten Munk, de evindelige stridigheder med svigersønnerne og rigsrådet, læsionerne ved Kolberger Heide, kronprinsens død og den tiltagende alderdomssvækkelse. Den konge, som den 28. februar 1648 drog sit sidste, trætte suk på sit elskede Rosenborg, der nu stod som en tom skal om minderne fra fordums lykkelige dage, var derfor en ensom, træt og patetisk skikkelse, som kun havde erindringen om den længst svundne storhedstid tilbage.

Kongens personlige tragedie kom således til at udvikle sig parallelt med Danmarks store nedtur – ja, Christian IVs egen livsbane blev på mystisk vis en personifikation af denne. Derfor var der ikke langt til den totale identifikation af de to størrelser, hvilket har været et bærende element i eftertidens Christian IV-mytologi. Deri ligger samtidig en væsentlig forklaring på, at myten om Christian IV som den mest ærkedanske af alle danske konger, som landsfaderen, som den heroiske, men altid uheldsramte lederskikkelse har formået at overleve og videreudvikles lige til vor egen tid. Denne identifikation er også forklaringen på, at eftertiden altid har kunnet ty til Christian IV-skikkelsen, når det i pointeret, kunstnerisk form skulle udtrykkes, hvad det ville sige at være dansk – det gjorde kunstnere som Johs. Ewald, J. L. Heiberg og Vilh. Marstrand, for blot at nævne de berømteste eksempler.

Det fascinerende ved denne mytologi er, at danskere til enhver tid har kunnet bruge Christian IV-skikkelsen til at udtrykke noget væsentligt om deres egen samtid. Skikkelsen blev i kraft af sin rige facettering et spejl på den til enhver tid værende nutid, og kongen havde selv sørget for rigelig ammunition i form af de mange personligt prægede egenhændige breve og de talrige særprægede bygningsværker, han efterlod sig. Dermed fik Christian IV-skikkelsen på godt og ondt et evigt liv - omend den antog skiftende former alt efter forskellige tidsaldres behov.

Derfor ramte museumsinspektør Charlotte Christensen præcist ind i et følsomt punkt i de fleste danskeres bevidsthed, da hun i sin tid udkastede den tanke at gøre året 1988 til Christian IV-år, og af samme grund vidste den til samme formål nedsatte komité af ledende notabiliteter præcis hvad den gjorde, da den med Charlotte Christensen som hovedkraft gik i gang med at omsætte idéen til virkelighed og oven i købet sikrede sig Europarådets økonomiske støtte til projektet. Med Christian IV-skikkelsens store plads i den danske bevidsthed var successen næsten på forhånd hjemme.

Heroverfor talte det kun lidet, at enkelte prosaiske skeptikere blandt historikerne lavmælt yttede om risiko for kommercialisering og snusfor-

nuftigt påpegede, at årstallet var forkert valgt – i den historiske sandheds navn skulle vi rettelig vente til 1996 med at fejre regeringsjubilæet – begejstringens bål blussede allerede kraftigt og lod sig ikke slukke af et par fag-historiske grædekoner. – Når sandheden skal siges, udgød de nu heller ikke deres bekymringens tårer i særlig store mængder. Tværtimod sluttede skeptikerne sig snart til skaren af aktivt begejstrede – formentlig ud fra devisen, »if you can't beat them, join them«. Resultatet var da, at 1988 blev et veritabelt orgie i museumsudstillinger og bogudgivelser om Christian IV. Det er det skriftlige resultat af de store forenede anstrengelser, som i det følgende skal karakteriseres.

En opdeling i kategorier af årets omfangsrige Christian IV-litteratur vil falde i seks hovedgrupper, nemlig 1) publikationer fra museumsvesenet, 2) populært formede lejlighedsskrifter, 3) egentlige biografier om Christian IV, 4) værker, som giver en alsidig belysning af samfundet på Christian IVs tid, 5) behandlinger af Christian IVs militærhistorie, og endelig 6) bøger, som belyser forskellige sider af det civile magtapparat på Christian IVs tid. Denne inddeling ligger til grund for den rækkefølge, hvori værkerne omtales i det følgende.

Museumpublikationerne

Initiativet til Christian IV-året kom fra museumsverdenen, og jubilæums-året var også først og fremmest en museumsbegivenhed. Det lykkedes på et tidligt tidspunkt at interessere Europarådet for sagen. Museumsaktiviteterne fik på denne måde status som en Europarådsudstilling – den 19. – og nok så betydningsfuldt fulgte der med denne status et klækkeligt økonomisk tilskud, som muliggjorde hjemlån fra udlandet af museumseffekter til formålet. Mest bemærkelsesværdig var nok lånet af den store samling pragtsølv fra Kreml, som det efter langvarige forhandlinger lykkedes at hjemføre til Rosenborg-udstillingen.

Den 19. Europarådsudstilling omfattede i alt 10 pragtfulde museumsarrangementer, hvoraf seks blev afviklet i Christian IVs egne slotte og bygninger: Kronborg, Frederiksborg, Rosenborg, Koldinghus, Tøjhusmuseet og Trinitatis kirkeloft. Over disse udstillinger udsendtes der et pragtfuldt fælleskatalog på ikke færre end 607 dobbeltspaltede sider, *Christian IV og Europa*.¹ Tilrettelæggelse og redaktion blev lagt i hænderne på en førende

1. Steffen Heiberg (red.), *Christian IV og Europa. 19. Europarådsudstilling i Danmark 1988*. Herning (Fonden Christian IV året 1988, 1988) – 607 s., ill. 120,- kr.

Christian IV-kender, museumsinspektør Steffen Heiberg, mens trykning og teknisk udførelse blev betroet ingen ringere end Poul Kristensen, Hering.

Med så kyndige og stilsikre hovedkræfter kan det ikke undre, at resultatet er blevet et pragtværk, som har værdi langt ud over blot dette at fungere som en fortræffelig vejledning for udstillingsgæsterne. Det gør det også, eftersom hver enkelt udstillet genstand er grundigt beskrevet efter alle museumskunstens regler. Beskrivelserne er oven i købet forsynet med henvisninger til eventuel speciallitteratur. Katalogets varige værdi ligger hovedsageligt i tre forhold. For det første de ofte fyldige indledninger til de enkelte udstillinger. De er skrevet af særligt sagkyndige fra hver enkelt arrangørgruppe og giver en god og præcis introduktion til udstillingstemaerne. For det andet den meget fyldige liste over speciallitteratur, som findes bagest i værket. Denne liste er vist nok den fyldigste eksisterende fortegnelse over Christian IV-litteratur med særlig vægt på de kunsthistoriske aspekter, hvorimod der kan konstateres en del udeladelser, hvad angår andre sider af emnet. For det tredje – og måske vigtigste – de mange smukke billeder, som kataloget rummer. De fleste af de mere betydelige Christian IV-portrætter findes gengivet som helsides farveportrætter i meget høj teknisk kvalitet. Dem har læserne nu lige ved hånden i fortræffelige gengivelser.

Fremstillingen af dette pragtværk må have kostet en formue. Når det ikke desto mindre har kunnet sælges til en overkommelig pris, skyldes det meget betydelige fondstilskud og den økonomiske håndsrækning fra Europarådet. Heiberg er sluppet heldigt om ved sin vanskelige opgave som redaktør, og resultatet bærer præg af, at intet er sparet – hverken anstrengelser eller penge – for at tilvejebringe et præsentabelt og nyttigt hjælpemiddel. Resultatet må siges at stå mål med anstrengelserne.

Som om det store fælleskatalog ikke kunne være nok, har flere af de udstillende museer og samlinger tillige udsendt særlige publikationer, som ikke blot fungerer som særskilte udstillingskataloger, men tillige rummer glimrende indføringer i de udstillede samlingers historiske forudsætninger. Der gælder således Kobberstiksamlingens fine publikation om den såkaldte Kronborgserie, Christian IVs storstilede forsøg fra 1637 på at tilvejebringe en samlet billedpropagandistisk fremstilling af det danske monarkis ældgamle historie til ophængning på det genopbyggede Kronborg, efter slottets brand i 1629². Projektet blev ganske vist aldrig fuldført og under svenskekrigenes tumulter blev stikkene og de tilhørende malerier

---

2. H. D. Schepelern and Ulla Houkjær, *The Kronborg Series. King Christian IV and his*

spredt for alle vinde. I forbindelse med Christian IV-året har Kobberstiksamlingen med held søgt at bringe de tilbageværende billeder og stik sammen i deres oprindelige omgivelser på Kronborg og i denne forbindelse udgivet et smukt engelsksproget katalog med dansk resumé, hvori hvert enkelt stik og billede beskrives, og samlingens forunderlige historie skitseres af kunsthistorikeren Ulla Houkjær og lærdomshistorikeren H. D. Schepelern. Resultatet er blevet en indsigtfuld indføring i den bemærkelsesværdige billedserie, som i publikationen med god ret benævnes Christian IVs visuelle testamente, og for første gang nogensinde er der ved en betydelig indsats fra Ulla Houkjærs side dermed tilvejebragt et veldokumenteret samlet overblik over den enestående samling. Det må betegnes som en væsentlig forskningsmæssig bedrift.

Endnu en enestående samling fra Christian IVs tid har i jubilæumsåret fået sin særlige publikation. Det drejer sig om den store samling af pragtsølv – dvs. sølvtøj i overstørrelse, fortrinsvis beregnet til borddekoration – som i løbet af kongens regeringstid blev skænket eller solgt til czarens hof i Moskva. Denne særprægede samling har overlevet alle omskiftelser i det russiske samfund og findes nu næsten intakt i Rustkammeret i Kreml. I forbindelse med Christian IV-året har Sovjetunionen indvilget i at udlåne store dele af den, og den har i sommerens løb kunnet ses i udstillingen på Rosenborg. Denne begivenhed har givet anledning til, at Rosenborgsamlingens leder, Mogens Bencard i samarbejde med den russiske museumsinspektør G. A. Markova fra samlingerne i Kreml har udsendt et lille gedigent værk, *Christian 4.s pragtsølv og kongens forbindelser med Rusland*.³ Markova har udarbejdet værkets katalogdel, mens Mogens Bencard sætter sølvsamlingen ind i den rette historiske kontekst i syv korte, velskrevne kapitler. Af særlig værdi er den klare redegørelse for det overordnede politiske spil – Christian IVs resultatløse forsøg på at sikre sig russisk hjælp i magtkampen med Sverige – som sølvskatten var led i og håndgribeligt udtryk for. Den hæver det lille værk op over det rent musealt beskrivende og gør det til et interessant stykke politisk historie. Værket afsluttes med 55 sort-hvide fotografier af sølvgenstandene. Disse fotografier er teknisk set vellykkede nok; men man kan alligevel godt ærgre sig en smule over, at der ikke har været råd til at ofre et mindre antal farveoptagelser på sagen.

Den fjerde og sidste deciderede museumspublikation skyldes Aarhus

---

Pictures of Early Danish History. Translated by Ernst Dupont. Cph. (Department of Prints and Drawings, The Royal Museum of Fine Arts, 1988) – 148 s., ill.

3. Mogens Bencard og G. A. Markova, *Christian 4.s pragtsølv og kongens forbindelser med Rusland*. Kbh. (Rosenborg, 1988) – 100 s., ill. + 55 fotografiske illustrationer.

Kunstmuseum, som i forbindelse med sin jubilæumsudstilling om *Danmarks Christian. Christian IV i eftertiden* har udsendt en særpublikation med samme titel⁴. Denne yderst interessante, men desværre temmelig kortvarige udstilling havde som hovedtema Christian IV i eftertidens kunst, og publikationen handler i overensstemmelse dermed om den kunstneriske udvikling af den livskraftige myte om den landsfaderlige og heroiske Christian IV-skikkelse, som den især udfolder sig i eftertidens historiemaleri. Værket er tilrettelagt og redigeret af Nina Damsgaard, som også selv har skrevet lærerigt om heltekongen fra Kolberger Heide og interessant om Eckersbergs og C. F. Høyers billedlige fremstilling af den udvalgte konges besøg hos Tycho Brahe på Hven. Hun har desuden sikret sig medvirken af en række andre indsigtfulde kunsthistorikere, som hver fra deres vinkel behandler sider af eftertidens kunstneriske myteudvikling. Det samlede resultat er blevet en særdeles læseværdig publikation, som i kraft af sin gode dokumentation og det nydelige illustrationsmateriale udgør et glimrende konkret supplement til de nedennævnte biografiers afsluttende refleksioner over Christian IV i eftertidens kunst og litteratur.

Alene de fire her nævnte museumspublikationer – og der er sikkert kommet flere, som undertegnede blot ikke har fået fingre i – understreger, at museumsvesenet for alvor satte alle sejl til i Christian IV-året. Lidt maliciøst kunne man måske bemærke, at det også var på tide efter den skandaløse strejkelukning forleden sommer. Heldigvis synes den store tilstrømning til Christian IV-udstillingerne at vise, at museumsvesenets funktionsevne og renommé ikke tog varig skade derved. Udstillingerne i år har vist været de mest righoldige nogensinde, og selv efter at de nu for længst er pakket sammen, står det pragtfulde katalogmateriale som et varigt monument over dem – ja, mere end det – katalogerne er af en så fremragende lødighed, at de vil forblive et godt hjælpemiddel for fremtidig Christian IV-forskning.

Populære lejlighedsskrifter

Selv om museernes arrangementer nok var den mest synlige del af Christian IV-årets begivenheder, var de ikke de eneste. Året blev også markeret kraftigt på den litterære front, idet mange forlag – herunder også en del, som ikke ellers giver sig af med udsendelse af historisk litteratur – fandt

4. Nina Damsgaard (red.), *Danmarks Christian. Christian IV i eftertiden*. Århus (Aarhus Kunstmuseums Forlag, 1988) – 112 s. + løst indlagt fortegnelse over de udstillede værker.

lejligheden egnet til at gøre opmærksom på deres eksistens ved at udsende mere eller mindre vægtige publikationer om den populære konge. I den lettere ende af denne brede bogstrøm finder man en række mindre, oftest rigt illustrerede hæfter, beregnet for et ikke-sagkyndigt publikum, som ikke er ude efter dybtgående viden, men et par timers uforpligtende underholdning eller blot en nødtørftig orientering.

Til denne kategori hører Turistårbogen 1988, udsendt af Samvirkende danske Turistforeninger. Den er redigeret og skrevet af forfatteren Henning Dehn-Nielsen og har i årets anledning fået titlen *Rundt om Christian 4.*⁵ Ny viden bringer den ikke til torvs, men på de 95 små sider får man til gengæld en kortfattet og sober orientering i yderst tilgængelig form om kongens liv og virksomhed. Praktisk og overskuelig er den kortfattede årstalsliste og listen med korte biografiske data om de vigtigste af de personer, som omgav kongen eller spillede en rolle i hans liv.

I samme vægtklasse ligger Birger Mikkelsens *Christian IV. En billedbiografi*, som er udsendt af Nordisk Forlag for Videnskab og Teknik⁶. Om værkets tekst er der sandt at sige ikke meget at bemærke. Den er hovedsageligt baseret på ældre populære fremstillinger som Bering-Liisbergs, Palle Laurings og Svend Ellehøjs. Teksten fylder heller ikke stort i forhold til billedsiden, som er udvalgt og arrangeret af Elisabeth Bjørn-Petersen. Undertitlen »En billedbiografi« er følgelig fuldt dækkende for værkets indretning. Det former sig som en smuk billedserie over kongens liv og virksomhed med lidt forbindende tekst, som er stærkt centreret om kongens person og i øvrigt er ganske underholdende. Værket kan dog nok virke overlæst med billeder, som undertiden kan synes lidt tilfældigt valgt. Billedredaktøren har tydeligvis lagt sig i selen for at gøre illustrationsmaterialet righoldigt. Det er også lykkedes; men én kunst behersker hun tilsyneladende ikke: begrænsningens.

Målgruppen for Mogens Eilertsens lille hæfte, *Konge i 60 år* er utvivlsomt gymnasiet og folkeskolens ældste klasser⁷. Det fremgår alene af den enkle sprogdragt og den klare pædagogiske opdeling af stoffet, som følger kongens liv fra vugge til grav. Teksten er krydret med mange citater fra kongens egenhændige breve, og understøttes af et velvalgt illustrationsmateriale. Forunderligt nok må man dog undvære noget så elementært som en indholdsfortegnelse. Til gengæld hører der til bogen en dias-serie

5. Henning Dehn-Nielsen, *Rundt om Christian 4. Turistårbogen 1988*. Kbh. (Samvirkende danske Turistforeninger, 1988) – 95 s., ill.

6. Birger Mikkelsen, *Christian IV. En billedbiografi*. Helsingør (Nordisk Forlag for Videnskab og Teknik, 1988) – 119 s., ill. 298,- kr.

7. Mogens Eilertsen, *C. 4, konge i 60 år*. Kbh. (Gyldendal, 1988) – 80 s., ill.

på 24 billeder, som illustrerer centrale punkter i kongens liv og regering. Den kan erhverves særskilt ved henvendelse til forlaget, som er Gyldendal.

Derimod er det vanskeligere at bestemme målgruppen for Dansk Bladforlags tribut til kongefejringen, *Christian IV. Vor hele kongelængdes mest levende døde*⁸, som er redigeret af Godfred Hartmann og Niels Richter-Friis – men det er vel igen den jævnt interesserede almenhed. Derpå tyder det beskedne omfang – 50 trespaltede sider – det nydelige udstyr og den lette sprogtone. Hæftet er ved hele sin indretning beregnet på at fange publikums opmærksomhed i bladkiosker på linie med de årlige billedværker om vor nuværende kongefamilies gøren og laden i årets løb. Det er derfor nok heller ikke tilfældigt, at den udkom lige før jul 1987.

Som en lidt bizar, men utvivlsomt salgsfremmende foranstaltning har forlaget ladet fire velkendte historie-popularisatorer indlede hæftet med hver deres personlige lykønskning til den for længst henfarne monark. Det drejer sig om Palle Lauring, som også har formet hæftets slående undertitel, Erik Kjersgaard, Einer Johansson og Hakon Lund. Derefter følger – forudsigeligt nok – korte afsnit om Rosenborg (Henrik Bramsen), Rundetårn (Godfred Hartmann), Holmen (Hans Chr. Bjerg) Holmens kirke og Nyboder (Børge Ørsted), mens Hans Edvard Nørregaard-Nielsen har skrevet om kongeportrætterne, Leo Tandrup om kongen i krig og kærlighed og Godfred Hartmann om kongens personlighed, som den især træder os i møde i de egenhændige breve. At kalde hæftet for kommerciel spekulation ville ikke være rimeligt, for indholdet er såmænd lødigt nok, og køberen får rimelig valuta for pengene; men spændvidden angives alligevel af, at forsiden prydes af det klassiske portræt af krigerkongen til hest, mens bagsiden udgøres af en farvestrålende reklame for gammel dansk.

Godfred Hartmann har yderligere bidraget til festlighederne ved med stor indlevelsessevne at besørge et tematisk ordnet udvalg på ca. 200 af kongens mere end 3000 egenhændige breve i en lille fin publikation med titlen *End lever jeg – et udvalg af Chr. IVs breve*⁹. Brevuddragene på moderniseret dansk er ordnet efter de forskellige roller, som kongen spillede i sit liv: som fader, som husholder, som svigtet ægtemand etc. Det portræt af kongen, som han dermed tegner, rummer dog ikke nye træk i forhold til det velkendte, som det blev tegnet af Bering-Liisberg og cementeret af

8. Godfred Hartmann & Niels Richter-Friis (red.), *Christian IV. Vor hele kongelængdes mest levende døde*. Fredensborg (Dansk Bladforlag, 1987) – 50 s., ill.

9. Godfred Hartmann (udg.), *End lever jeg – et udvalg af Christian IVs breve*. Kbh. (Hans Reitzel, 1987) – 164 s., ill. 188,- kr.

Bøggild-Andersen. Bogen har derfor udelukkende interesse for den, som ikke føler sig fristet til at give sig i kast med den rigtige brevudgave ved Bricka og Fridericia.

Biografierne

Af egentlige biografier, som seriøst forsøger at nytolke Christian IVs personlighed og rolle på et dokumenteret, primært grundlag, bragte Christian IV-året to, nemlig Benito Scocozzas *Christian 4.*, som udkom allerede inden julehandlen 1987 og Steffen Heibergs *Christian 4. Monarken, mennesket og myten*, som kom i handelen, samtidig med at museumsudstillingerne åbnede i marts 1988. Desuden bragte jubilæumsårets slutning endnu et biografilignende værk fra den flittigt skrivende Århus-historiker Leo Tandrup, *Christian IV i krig og kærlighed* – en titel, som man genkender fra Dansk Bladforlags ovennævnte hæfte. Sidstnævnte er dog ikke en regelret biografi, men snarere en psykoanalytisk studie. Trods den usikre genrebestemmelse vil den alligevel her blive behandlet i forbindelse med biografierne.

Benito Scocozzas bog om Christian IV¹⁰ er et smukt stykke boghåndværk, både hvad angår udenværkerne og i sin komposition. Illustrationer, tryk og andet udstyr er præget af stilfærdig kvalitet, og det hele omslutes af et smukt bind i stilfuldt royalt blå med kongens navnetræk i blindpräg på forsiden. Bogen er forsynet med en overskuelig litteraturliste og et navneregister. Teksten bærer sin velskrivende forfatters kendemærker: overskuelighed, følgerigtighed i opbygning og klarhed i udtryksform. Et professionelt stykke håndværk i enhver henseende. Den trænedede skribent formår ved enkle virkemidler og en udpræget sans for pointer at fastholde læserens interesse fra det indledende sceneri ved Christian IVs fødsel i 1577 til de afsluttende betragtninger om eftertidens Christian IV-opfattelse. Gennem 13 velformede kapitler føres læseren ubesværet fra udgangspunktet gennem kongens omskiftelige liv til den afsluttende vurdering af Christian IV-myten.

I den pressemeddelelse, som Politikens Forlag udsendte ved bogens udgivelse, siges det, at Scocozzas bog »giver en nuanceret fremstilling af kongens sammensatte natur. Den viser ham som et menneske af kød og blod ...«. Selv om der naturligvis er noget om snakken, er det nu alligevel en påstand, som trænger til modifikation. Uanset bogens helt uomtvisteli-

10. Benito Scocozza, *Christian 4.* Kbh. (Politikens Forlag, 1987) – 288 s., ill. 298,- kr.

ge kvaliteter, forekommer det nemlig undertegnede et iøjnefaldende træk ved fremstillingen, at den ikke i synderlig grad rækker ved den hævdvundne opfattelse af Christian IV, og at den ikke tilføjer vor forståelse af kongen nye nuancer. Scocozzas Christian IV-portræt forekommer i alt væsentligt blot at være en elegant cementering af den radikale historikertraditions opfattelser. Megen ny erkendelse og nuancering er der ikke i dette portræt, selv om det er tegnet i en moderne streg.

Forklaringen skal sikkert søges i to forhold. For det første, at bogen kun i yderst beskedent omfang er resultat af primære studier. Den bygger helt overvejende på andres forskningsresultater. Deri er der selvfølgelig intet forkert – tværtimod er det nærmest et grundvilkår for enhver, som giver sig i kast med en større fremstilling af denne type. Men dertil kommer, at Scocozza vist inderst inde savner sympati for den konge, som han giver sig af med at biografere – og det er jo ikke noget gunstigt udgangspunkt for et nuanceret portræt. Dermed er vi ovre i det andet forhold. Sagen er nemlig, at hele fremstillingen er præget af en dobbelttydighed, som ved første øjekast godt kan virke lidt besynderlig: på den ene side en vis fascination af den frodige kongeskikkelse, men på den anden også en latent modvilje mod kongen og alt det, han stod for. Dette finder bl.a. udtryk i, at den generelle sprogtoner er overbærende ironisk. Undertiden kan det endda kamme over i direkte fjendtlighed, som når kongens deltagelse i Trediveårskrigen behandles under overskriften »Oberstens tyske eventyr«. Dermed lykkes det ikke blot at lede læserens tanker hen på nutidige oberstjuntaer med alle de negative overtoner, der ligger i det. Men der ligger også deri en summarisk nedvurdering af kongens militære evner og en karakteristisk af hans tyske politik som en dårligt gennemtænkt eventyrpolitik.

Det er fristende at antage, at Scocozzas følelsesmæssige distance til kongen hænger sammen med, at han i 1970'erne markerede sig som én af den moderne venstrefløjs førende skikkelser og drev historieforskning, som anskuede historien i et klassekamperspektiv på materialistisk grundlag. Selv om Christian IV-biografien kan synes fjern fra al gængs marxistisk dogmatik, afslører indholdet alligevel, at den gamle klassekæmper stadig lever og har det godt. Bogens grundlæggende hovedtese er nemlig kongens fjernhed og hans konsekvente isolation fra folket, de beherskede. Skellet mellem de herskende, her personificeret i kongen, og de beherskede opretholdes med fuld styrke bogen igennem. Det samme gør skellet mellem den udbytende kongemagt og overklasse på den ene side og det udbyttede folk på den anden. Scocozzas sympati ligger helt klart på de beherskedes og udbyttedes side. Denne ideologisk betingede grund-

holdning og den konsekvent gennemførte dialektik er formentlig forklaringen på fremstillingens ironiske distance til kongen.

Sådan har Scocozza utvivlsomt tilstræbt, at det skulle være, og under den forudsætning er bogen et elegant og undertiden vittigt partsindlæg i debatten om Christian IV. Det er samtidig forklaringen på, at Scocozzas værk ikke føjer væsentligt nyt til vor forståelse af kongen, men i det store hele blot i pointeret form viderefører Fridericia-traditionens Christian IV-portræt.

I modsætning dertil rummer Steffen Heibergs store biografi¹¹ klart træk, som peger bort fra Fridericia-traditionens negative vurdering af Christian IV, specielt hans udenrigspolitik. Man kunne ligefrem fristes til at betegne Heibergs værk som en omvendt Bering-Liisberg. Da denne for godt 100 år siden skrev sin store Christian IV-biografi, fulgte han i det store hele enevoldshistorikernes meget sympatiske indstilling til kongens person og betonedede på linie med dem stærkt hans flid, hans tapperhed og hans øvrige glimrende personlige egenskaber. Til gengæld måtte Bering-Liisberg også følge den negative vurdering af kongens udenrigspolitik, som anlagdes af hans samtids radikale historikere. Derved kom kongen i Bering-Liisbergs fremstilling til at fremstå nærmest som en uheldig helt og klodset politiker til trods for Bering-Liisbergs stærke personlige sympati for Christian IV-skikkelsen. Hos Heiberg har de to størrelser i nogen måde skiftet fortegn. Her fremtræder kongens udenrigspolitik som et vel gennemtænkt hele, hvis hovedsigte var sejr i rivaliseringen med Sverige. Til gengæld beskrives kongens personlige egenskaber mere forbeholdent. Alene denne fortegn ændring tilfører Heibergs biografi nye dimensioner, som man måtte lede forgæves efter i Scocozzas bog.

En ny dimension er det også, at Heibergs Christian IV-skikkelse ikke er statisk med uforanderlige egenskaber og en én gang for alle fastlagt personlighed. Tværtimod beskrives kongen som underlagt forandringens dynamik – et forhold, som Heibergs radikale forgængere kun i utilstrækkeligt omfang havde øje for. Det store skel i kongens personlighedsudvikling var her årene under Kejserkrigen, da alt begyndte at gå skævt: krigen, kongens ægteskab med Kirsten Munk, forholdet til rigsrådet. I årene inden da fremstod kongen i egen bevidsthed (ifl. Heiberg) som repræsentant for den sejrende Kristus. Han handlede og optrådte i overensstemmelse

---

11. Steffen Heiberg, *Christian IV. Monarken, mennesket og myten*. Kbh. (Gyldendal, 1988) – 476 s., ill. 398,- kr.

dermed. Men derefter indtrådte lidelsens tid for kongen og for Danmark. Det bragte kongen til at identificere sig med den lidende Kristus, hvorved kongen så at sige tog hele Danmarks lidelser på sig. Det var i det hele taget, siger Heiberg, denne bevidsthedsændring, dette psykologiske identitetsskift, som satte kongen i stand til at bære de sidste 20 års ydmygelser og modgang med den relative sindsro, undertiden grænsende til fatalisme, som da prægede hans reaktioner.

For denne fascinerende tolkning finder Heiberg en række skriftlige be-læg, men den væsentligste støtte for tesen finder han i de overordentlig bevidst udformede kunstværker, som kongen efterlod sig en jævn strøm af. Her høster vi for alvor gavn af, at Heiberg er en af de få historikere, som har de fornødne forudsætninger for at aflæse, tolke og forstå denne særlige ikke-skriftlige kildegruppes udsagn og indarbejde denne indsigt i en samlet fortolkning. Dette forhold er måske endda, når det kommer til stykket, en af de væsentligste kvaliteter ved Heibergs fremstilling. Det kunne næppe nogen anden have gjort ham efter, og det kan derfor kun betegnes som lykkeligt, at netop han fik denne opgave overdraget af Gyl-dendal.

Heibergs fortrolighed med de skriftlige kilder til periodens historie er imidlertid mindst lige så stor, hvad han for længst har dokumenteret i flere indtrængende primærundersøgelser. Det har sikret, at bogen er blevet mere end en biografi. Den rummer således glimrende beskrivelser af hele pe-riodens politik samt af statsapparatets funktion og virkemåde.

Det synes utvivlsomt, at Heiberg med dette værk har leveret det nye standardværk om Christian IV. Det er båret af bundsolid viden og rum-mer en række originale tolkninger. Som stilist når han ikke på højde med Scocozza, men uden at være elegant er sproget ikke desto mindre godt og læsevenligt. I det hele taget er bogens kendemærke ikke de smarte løsnin-ger og nemme smutveje, men seriøsitet og redelighed kombineret med stor primær indsigt. Det eneste, man kan ærgre sig en smule over, er, at han i det afsluttende afsnit, »Manden og myten«, tilsyneladende har været lidt i tidnød. Dels er det blevet kort – for kort – dels er hans karakteristik og ordvalg ikke på dette sted præget af samme omhu som andre steder i værket. Det er lidt beklageligt netop i det afsnit, som skulle binde det hele sammen i en helhed. – Bortset derfra er Heiberg sluppet særdeles heldigt fra sin vanskelige opgave, og man kan også her glæde sig over det fornem-me boghåndværk, de smukke illustrationer og de praktiske udenværker i form af stamtavle, tidstavle, litteraturliste og register.

I en kategori for sig selv står Leo Tandrup's værk om *Christian IV i krig*

og kærlighed¹². Det er ikke en biografi i gængs forstand. Det er heller ikke en fremstilling af kongens krige og kærlighedsaffærer. Bogen kan i det hele taget næppe karakteriseres som en historisk undersøgelse, som vi almindeligvis opfatter en sådan. Snarest er den et stykke moraliserende og belærende litteratur, som med udgangspunkt i Christian IVs liv vil lære os »hvordan vi – i dag – kommer bedst gennem livet politisk og mentalt«, som der står i flap-teksten. Ret beset burde bogen derfor næppe behandles i forbindelse med Christian IV-biografier – ja, egentlig burde den vel slet ikke anmeldes af en historiker, men snarere af en moralfilosof. Men når denne mærkelige hybrid nu alligevel er havnet i undertegnede buncke af bøger til anmeldelse, må dette sted være det nærmeste, man kan komme til en rimelig placering af den.

I flap-tekstens præsentation af forfatteren anføres det, at han »er den, der i dag har størst kendskab til Christian IV«, og hvis man dømmes efter antallet af publicerede tryksider, er der såmænd også nok noget om snakken. Det er imidlertid kendetegnende for den forståelse af Christian IVs psyke, som Leo Tandrup efterhånden har udviklet, at den langt hen er baseret på intuitiv indlevelse i kongens sjæleliv. Derved unddrager den sig videnskabelig diskussion, hvis man i overensstemmelse med almindelig praksis ved videnskabelige udsagn forstår udsagn, som kan falsificeres.

Den kommer derved til at minde en del om den forståelse, som psykoanalysens fader Sigmund Freud i sin tid opbyggede af sjælelivet. Et påfaldende træk ved det freudianske system var netop, at det ikke kunne gøres til genstand for falsifikation. Systemets modstandere eller skeptikere blev af tilhængerne simpelthen ikke anset for seriøse, men betragtedes som forvildede, der endnu ikke havde skuet lyset. Hvad de trængte til var derfor blot en psykoterapeutisk behandling efter det freudianske mønster. På sin vis har Leo Tandrup forståelse af historien og specielt af Christian IV efterhånden udviklet sig til et tilsvarende internt system, som udenforstående har vanskeligt ved at trænge ind i eller diskutere dele af på et rationelt grundlag. Det er ret beset et alt-eller-intet system, som man enten må købe med hud og hår eller afvise. Denne ejendommelighed er sikkert baggrunden for, at Tandrup skarpe »felltog mod den betydelige del af intelligentsiaen«, som også nævnes i flap-teksten, har sat sig relativt få spor trods energiske anstrengelser fra Tandrup side. Den følelse af frelsthed, som følger af at bevæge sig i et lukket sy-

12. Leo Tandrup, *Christian IV i krig og kærlighed. Om fyrsten, folket og den fristende forførelse fra renæssancen til i dag*. Århus (Centrum, 1988) – 243 s., ill.

stem, forklarer formentlig også de hårde domme over fagfæller og deres resultater, som Tandrup jævnligt føler sig kaldet til at fælde.

Læseren vil utvivlsomt have bemærket, at ovenstående betragtninger handler om Leo Tandrup og ikke om Christian IV, som de ellers burde. Det er ikke tilfældigt. Det er nemlig tillige et karakteristisk træk ved Tandrup's virksomhed – og ikke mindst ved nærværende bog – at de to skikkelser, forfatteren og hans objekt, ustandseligt flyder sammen. Den skildring, som i bogen gives af kongens sjæleliv, er tillige – og i mindst ligeså høj grad – af introspektiv karakter og dermed også et portræt af Tandrup og led i hans permanente selvopgør. Derfor er det i virkeligheden ganske umuligt at afgøre - jfr. det ovenfor citerede fra flap-teksten – hvor stort hans kendskab til Christian IV i realiteten er, og hvor stor en del, der er resultat af tilbageprojicering af Tandrup's følelsesliv. Det unddrager sig ganske enkelt efterprøvning efter de gængse videnskabelige normer.

Dette er ikke anført for på nogen måde at forklejne Tandrup's indsats som historiker og samfundsrevser – den er visselig præget af stor flid og båret af et stærkt personligt engagement. Formålet er først og fremmest at begrunde, hvorfor en egentlig anmeldelse af nærværende bog ikke er mulig efter de gængse kriterier. Det skal derfor heller ikke forsøges. Blot skal den grundlæggende tankegang kort skitseres og kommenteres.

Som titlen angiver, beskæftiger bogen sig med Christian IV i to egenskaber, nemlig kongen som politiker og som elsker, eller – som det udtrykkes i bogen – den handler om kongens socialsfære og intimsfære. Førstnævnte optager bogens første halvdel, sidstnævnte sidste del, hvorefter det hele til slut samles i en konklusion.

I første del beskrives kongen som mentalt udspændt mellem to store forbilleder, nemlig Erasmus af Rotterdams portræt af den omsorgsfulde, mådeholdne fredsfyrste og Machiavellis fyrstelige magtpolitiker, som handlede efter princippet: hensigten helliger midlet. Tandrup postulerer, at kongens politiske adfærd svingede mellem disse to ekstremer, og at han havde heldet med sig i de perioder, da han levede efter det erasmianske forbillede, mens det gik galt, da han ved Kejserkrigens begyndelse kom til at ligge under for Machiavellis tankegang. Som fortolkningsmodel er tankegangen besnærende. Dens eneste svaghed er, som ovenfor nævnt, at tæsen næsten er umulig at afprøve empirisk. Det lykkes heller ikke for Tandrup.

Anden del handler om kongens kærlighedsliv. Også her udspændes kongen mellem to store myter, nemlig Aladdin-myten om den store frigørende kærlighed, som i sit væsen er revolutionær og sprænger grænserne mellem intim- og socialsfæren, og Tristan og Isolde-myten om den forbud-

te kærlighed, som kun kan trives i det skjulte, og hvor kærligheden bliver et mål i sig selv. Tandrups postulat er her, at Christian IVs kærlighedsliv svingede mellem disse to ekstremer. Den lykkelige tid med Kirsten Munk var kongens Aladdin-periode, hvor han i sin kærlighed følte sig rede til at revolutionere verden. I Kejserkrigens mørke dage fik Tristan og Isolde-myten magten over dem begge med det resultat, at der atter blev sat skranker mellem intim- og socialsfære, og kongen mistede Aladdin-tidens magiske evner til at forandre verden.

I konklusionen bringes de to begrebspar sammen, og Tandrup konkluderer, at det netop var de perioder, da kongen levede i overensstemmelse med de erasmianske principper og efter Aladdin-myten, som var lykkelige og fremgangsrige – ikke blot for kongen selv, men også for Danmark. Hvor fascinerende denne tolkningsmodel end er, må den vist nok siges at være baseret på en god portion mystik og rumme væsentlige led, som ikke kan efterprøves. Det er derfor ganske uklart, hvorvidt den bidrager til øget indsigt i Christian IVs personlighed og tidens problematik, eller den blot med Christian IV som anledning forsøger at skabe en ny myte – for at bruge Tandrups egen vending.

Der synes næppe tvivl om, at Tandrups egentlige ærinde er det sidste. For – som han et sted bemærker – ligger den eneste redning for vor tids forkrampede borgerlige livssyn i, at der tilvejebringes nye frigørende myter, som kan hjælpe os ud af den nuværende mentale elendighed – for nu at referere Tandrup dybt pessimistiske karakteristik af vor egen tid. Men da dette – og ikke indsigt i fortidige sammenhænge – er værkets formål, er det også uden større mening at vurdere den efter historisk-videnskabelige kriterier. Undertegnede har derfor nærmest læst den som en fascinerende oplevelse og samtidig måttet beundre forfatterens idérigdom, store belæsthed og energiske personlige engagement. Derimod er beundringen over den historiske indsigt, som bogen bringer, unægtelig mere behersket.

Rundt om Christian IV

I den fjerde kategori af Christian IV-årets boghøst – værker, som kaster lys over det danske samfund på Christian IVs tid – finder man to værker. Det første udsendtes af Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck under titlen *Christian IVs verden*¹³. Dette værk, som kan siges at være universiteternes

13. Svend Ellehøj (red.), *Christian IVs verden*. Kbh. (Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1988) – 472 s., ill. 298,- kr.

bidrag til jubilæumsfestlighederne, blev redigeret af Svend Ellehøj. Ved hans død i januar 1988 overtog undertegnede ansvaret for færdigredigeringen. Bogen, der som de to store biografier er prægtigt udstyret med illustrationer, udvalgt af Charlotte Christensen og Steffen Heiberg, rummer 16 forskellige bidrag ved 14 forfattere, hvoraf de fleste har tilknytning til universiteterne.

Det store forfatterkollegium gør det umuligt i dette værk at identificere en enkelt hovedtese – der er stort set lige så mange teser, som der er forfattere. Meningen med værket har været at komme helt rundt om kongen – eller, med titlens ord, give en karakteristik af Christian IVs verden – og med forankring i de nyeste forskningsresultater belyse vigtige aspekter af hof-, stats- og samfundslivet i kongens levetid. Bogen bringer i dokumenteret form let tilgængelige skildringer af tidens udenrigspolitiske problemer, af kongens forhold til rigsrådet og de fire stænder, af krigsvæsenet, bevidsthedslivet og de skønne kunster. Man finder også her Svend Ellehøjs elegante portrætskitse af kongen. Det blev hans sidste arbejde. Skønt selv part i sagen tør jeg alligevel godt vove den påstand, at værket giver en alsidig og ajourført belysning ved anerkendte specialister af det dynamiske overgangssamfund, som Christian IV præsiderede over.

Skåret over samme læst, men med speciel adresse til undervisningssektoren på gymnasie- og seminariniveau er Helge Gamraths lille tekst- og kildehæfte om *Christian IV-tidens Danmark*.¹⁴ Helt bortset fra forfatterens glimrende faglige forudsætninger ligger dets særlige styrke i, at det er bygget op omkring en enkelt klar hovedtese, nemlig at Christian IV-tidens allervæsentligste bidrag til Danmarks udvikling var opbygningen af en egentlig statsmagt på ruinerne af den gamle middelalderstruktur. Den let læste tekst og de ledsagende kildeuddrag belyser i mange aspekter dette hovedtema. Dertil kommer, at teksten på forbilledlig vis understøttes af et velvalgt illustrationsmateriale i form af billeder og kort.

Militærhistoriske værker

Også på det militærhistoriske felt bragte jubilæumsåret to væsentlige nye bidrag, som tilsammen repræsenterer en temmelig langtgående nyvurdering af Christian IVs militærvæsen og kongens evner som krigsherre – ikke blot i forhold til ældre litteratur som K. C. Rockstrohs værker og afhand-

14. Helge Gamrath, *Christian IV-tidens Danmark*. Kbh. (Gyldendal, 1988) – 88 s., ill. 110,- kr.

linger, men også i forhold til de synspunkter, som undertegnede anmelder har gjort sig til talsmand for. De to bidrag er Finn Askgaards præsentable værk, *Christian IV. »Rigets væbnede arm«*¹⁵ og Jens Carl Kirchmeier-Andersens store dobbeltartikel med titlen *Christian IV som taktiker*¹⁶.

Den hidtil dominerende Fridericia-tradition var tilbøjelig til at fremstille det danske militærapparat på Christian IVs tid som gammeldags og kongen selv nærmest som en militær pauseklovn på den europæiske scene. Det er dette billede, som Askgaard forsøger at gøre op med i den første større samlede fremstilling af Christian IVs krige og kongen som krigsherre, siden Axel Larsen (Liljefalk) omkring århundredskiftet skrev om krigene og Rockstroh om militærvæsenet.

I det traditionelt opbyggede, men veldokumenterede værk påviser Askgaard – modsat den ældre opfattelse – at den danske militærorganisation i Christian IVs tid faktisk gennemløb en omfattende moderniseringsproces, som gjorde den til én af Europas mest avancerede. Også kongens egne evner som militær leder er genstand for en kraftig omvurdering. Borte er den militære pauseklovn. I hans sted finder vi en habil feltherre og taktiker, hvis eneste tilbageværende svaghed var en svigtende evne til at afstemme målene efter midlerne, og hvis manglende succes på slagmarken ikke skyldtes udygtighed, men et næsten permanent fravær af det udefinerlige begreb »krigslykke«. – Man kunne måske i denne forbindelse nok fristes til at rejse det spørgsmål, om den væsentligste forklaring på kongens manglende held ikke netop ligger i hans manglende evne til at bringe overensstemmelse mellem mål og midler – var det mon ikke netop på dette centrale punkt, at han afgørende adskilte sig fra Gustav II Adolf?

Selv om der således godt kan sættes spørgsmålstegn ved væsentlige punkter i Askgaards argumentation, og hans beundring for kongen måske er en smule for ukritisk, må det også medgives, at hans bog repræsenterer et velkomment brud med den radikale traditions systematiske nedvurdering på det militære felt. Det falder på mange måder i tråd med den revision, Leo Tandrup har gennemført, når det gælder kongen som udenrigspolitikker.

Jens Carl Kirchmeier-Andersen går endda endnu længere ad revisionens vej. Efter en omfattende analyse af dansk hærorganisation og militærtæori i tiden op til Kejserkrigen på grundlag af et stort, hidtil næsten

15. Finn Askgaard, *Christian IV. »Rigets væbnede arm«*. Kbh. (Tøjhusmuseet, 1988) – 224 s., ill. 105,- kr.

16. Jens Carl Kirchmeier-Andersen, *Christian IV som taktiker*, *Vaabenhistoriske Aarbøger*, XXXIII (1987) og XXXIV (1988).

overset primært materiale og efter nøje granskning af det tyske felttog tør han placere Christian IV i vægtklasse med store militære begavelser som Tilly, Wallenstein og Gustav Adolf både som organisator, strateg og militærteoretiker. På disse felter hørte Christian IV afgjort til blandt de førende på europæisk plan, mener Kirchmeier-Andersen. Det bringer ham slutelig til den konklusion, at nederlaget i Trediveårskrigen ikke skyldtes manglende feltherreevner, men udelukkende at kongen var en fattig feltherre.

Undertegnede skal ikke anfægte Kirchmeier-Andersens grundige analyse, men bare i al sagtomdighed pege på, at konklusionen unægtelig rummer et moment af bortforklaring – kongens nederlag var ikke kongens fejl, men samfundets – og at der derfra ikke er særlig langt tilbage til enevoldshistorikernes yndlingstema: at Danmarks ulykker i Christian IVs dage alle kan føres tilbage på et forbenet, uforstandigt og påholdende rigsråd. Det er i øvrigt et tema, som også Leo Tandrup gennemspiller gang på gang i sine værker.

Det forekommer desuden en mangel, at Kirchmeier-Andersen nok dokumenterer, at Christian IV forstod sit militærteoretiske søkort, men at han overraskende nok derefter afviser at indlade sig på en begrundet vurdering af, hvordan kongen så egentlig førte skibet, under henvisning til, at de nærmere omstændigheder omkring slaget ved Lutter am Barenberg er for uoplyste. Det sætter unægtelig hans generelle konklusion – at kongen var en dygtig taktiker – i et noget skævt lys, at den netop ikke er baseret på kongens mest katastrofale nederlag. Det kommer i betænkelig grad også til at ligne en bortforklaring.

Selv om man således nok kan have nogen betænkelighed ved, om revisionen på nogle punkter er gået længere, end kilderne kan bære, er der vist ingen tvivl om, at de to militærhistoriske bidrag betegner et nybrud, som formentlig vil sætte sig yderligere spor i de kommende år. – Egentlig er det ganske tankevækkende, at denne opvurdering af Christian IVs militære evner fremkommer netop på samme tid, som man i svensk militærhistorisk forskning piller kraftigt ved Gustav Adolfs militære glorie. Her har man på det seneste sat kraftigt spørgsmålstegn ved, om han nu også var så stor en fornyer, som hans sene beundrere, som f.eks. Michael Roberts, har hævdet¹⁷. – Således var vi måske i Christian IV-året vidne til udviklingen af en ny nordisk balance mellem Gustav Adolf og Christian IV.

17. Se f.eks. Gunnar Artéus, *Till militärstatens forhistoria. Krig, professionalisering och social förändring under Vasasönernas regering*. Stockholm 1986, med de deri anførte litteraturhenvisninger.

Værker om den civile administration

Sidste kategori af udgivelser med relation til Christian IV-året er værker, som belyser sider af det civile forvaltningsapparat i kongens regeringstid. Det drejer sig om en kildeudgave og et par værker om to af Christian IVs kanslere.

Kildeudgaven er det længe ventede nye bind af *Kancelliets Brevbøger* og kan med lidt god vilje godt forstås som Rigsarkivets bidrag til Christian IVs regeringsjubilæum¹⁸. Denne nyttige regestudgave blev påbegyndt allerede i 1885 med register af brevbøgerne for årene 1551-55. derefter skred det rask frem med et bind hvert andet eller tredje år indtil slutningen af 2. verdenskrig; men derefter faldt udgivelsestempoet brat. Det seneste bind dækkende årene 1644-45 kom faktisk først i 1968, hvorefter udgaven har ligget død indtil 1988, da fortsættelsen, 25. bind til og med året 1646, omsider kom.

Dette er forbilledligt besørget af fhv. landsarkivar i Viborg, Jens Holmgaard, hvis arbejde fuldt ud lever op til de stolte traditioner fra Brickas og Laursens dage. Af den ledsagende pressemeddelelse fremgår, at det stadig er planen at føre udgaven frem til systemskiftet i 1660. Der er derfor al mulig grund til at ønske Holmgaard et godt helbred og et langt liv, så det endelig kan lykkes at få fuldført denne store nyttige opgave, som alt for længe har været forsømt. Kancelliet var jo den førenevældige administrations hovedpulsåre, brevbøgerne registrerede pulsslagene. Betydningen af denne regestudgave kan derfor vanskeligt overdrives, selv om det også må erkendes, at udgivelsesarbejdet er både utaknemmeligt og umådeligt – ikke mindst når det drejer sig om den tilbageværende periode med dens stærkt voksende antal ekspeditioner.

Ole Degns værk om Christian IVs kansler 1616-39, Christen Friis til Kragerup er en biografi i helt traditionel forstand¹⁹. I bogen følges kanslerens liv og færden fra vugge til grav, idet der dog naturligvis lægges særlig vægt på skildring af hans lange virke om kongens kansler. Som alt fra Ole Degns hånd er der også her tale om et yderst veldokumenteret og redeligt stykke arbejde, som byder sin læser på en tæt og velbegrundet indsigt i de betydningsfulde år fra 1616 til 1639 set fra den stilfærdige kanslers synsvinkel – og det er egentlig en ganske velgørende vinkel at få anlagt efter i den

18. Jens Holmgaard (udg.), *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold, 1646*, Kbh. (Rigsarkivet/G.E.C. Gad, 1987) – 423 s., 244,- kr.

19. Ole Degn, *Christian 4.s kansler. Christen Friis til Kragerup (1581-1639) som menneske og politiker*. Viborg (Landarkivet for Nørrejylland, 1988) – 261 s., ill. 244,- kr.

foregående stribe værker at have været påtvunget den flamboyante konges spændende, men unægtelig også en smule trættende selskab. Bogen bærer flere steder præg af at være blevet til på grundlag af et ældre manuskript, og man kunne nok have ønsket sig, at den sproglige revision i læselighedens navn havde været en smule grundigere. Men bortset derfra må den afgjort betegnes som en god begyndelse til den række af kanslerbiografier, som forhåbentlig vil komme i de næste år. Dem har vi alt for længe savnet.

Ditlev Tamms lille velskrevne bog om *Christian den Fjerdes kanslere* udfylder ikke dette savn²⁰. For det første handler den foruden om rigens kansler Jakob Ulfeldt netop om Christen Friis til Kragerup, som Ole Degn også har biograferet. Og her må man, hvis man er ude efter grundig indsigt, klart foretrække Degns fremstilling. For det andet forbyder dens status som G. E. C. Gads julegavebog 1987, at forfatteren kan fordybe sig i grundigere analyser. Teksten er holdt i en letløbende og underholdende stil som røber den trænede skribent. Den henter desuden styrke i den erfarne retshistorikers store almene viden; men om noget originalt bidrag til forskningen på feltet er der ifølge sagens natur ikke tale, selv om både passager i teksten og litteraturlisten røber forfatterens betydelige specialindsigt.

Christian IV-litteraturen

Til slut at forsøge at uddrage generelle træk ved Christian IV-årets litteratur er naturligvis et helt håbløst forehavende. Et samlet indtryk må tværtimod være, at den her omtalte litteratur næsten er, som kongen selv var: mangfoldig, vidtspændende og imponerende af omfang. Den er udtryk for en foretagsomhed og grøde i netop denne periodes historieforskning, som vi vist næppe har set magen til. Den er også et massivt vidnesbyrd om sandheden i Palle Laurings karakteristik af Christian IV som »vor hele kongelængdes mest levende døde«.

Det er opmuntrende at konstatere – efter at have været hele jubilæumslekturen igennem – at historikerne med få undtagelser bevarede hovedet koldt trods al virakken. Det forekommer nemlig at være et gennemgående træk ved de fleste af de forannævnte værker, at de er præget af kølig distance til og nuanceret vurdering af den genopstandne monark. Gennemgående er der ikke tale om lejlighedsprægede hyldestskrifter, men tvært-

20. Ditlev Tamm, *Christian den Fjerdes kanslere*. Kbh. (G.E.C. Gad, 1987) – 176 s., ill. 248,- kr.

imod om vægtige bidrag, som formidler øget erkendelse og ægte indsigt. Undertiden taler man med betænkelige miner om det militært-industrielle kompleks. Christian IV-året har tilsyneladende virket som katalysator for et midlertidigt historisk-kommercielt kompleks, hvis faglitterære resultater har været imponerende. Det har vi lov at glæde os over.